

Eeva Jokinen

Avoim talous, lukittu sukupuoli?

7.5.2014

Yhteiskuntatieteilijälle raha, siis myös Euro, on yhteiskunnallinen suhde. Se syntyy ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja liimaa ihmisiä toisiinsa, hyvässä ja pahassa. Osalle, ei kaikille, taloustieteilijöille, raha, siis myös euro, on hyödyke, neutraali hyödyke, joka toimii kuten muutkin hyödykkeet: niiden arvo laskee jos niitä on paljon saatavilla. Tälle idealle, että raha on neutraali hyödyke jonka arvo laskee jos sitä lasketaan liikaa liikenteeseen, perustuu nykyinen Euroopan unionin harjoittama talouskuri eli niin sanottu kiristyspolitiikka.¹ Tämän politiikan sukupuolivaikutukset ovat yksi tämän seminaarin aihe.

Palaan kuitenkin ensin mainitsemaani toiseen, ns. liimalinjaan, joka olettaa, että raha on yhteiskunnallinen suhde ja sosiaalinen instituutio, joka eroaa käyttötarkoitukseltaan ja olemukseltaan oleellisesti muista hyödykkeistä, kuten tavaroista tai palveluista.² Raha järjestää ja muokkaa ihmisten välisiä suhteita, ja toimii tässä myös yhdessä muiden instituutioiden, kuten perhe tai hyvinvointivaltio, kanssa. Kuten muutkin instituutiot, raha näyttää toimivan ikään kuin itsestään ja pakottavan ihmisiä tahtiinsa. Mutta kuten muutkin instituutiot, raha on perimmältään ihmisten yhteisen toiminnan, siis yhteiskunnallisen toiminnan tulosta. Siksi raha-instituutiota voidaan myös muuttaa.

Rahaa on pidetty tärkeimpänä nykyisen, kapitalistisen talousjärjestelmän instituutiona, sillä valtaosa taloudellisista – tai taloudellistetuista – ihmisten tai ihmisryhmien välisistä suhteista määrittyy sen kautta.³ Tästä on helppo nähdä esimerkkejä. Pohjoismaisissa yhteiskunnissa palkkatyö on jo pitkään ollut ihmisten keskeinen toimeentulon ja sosiaalisen turvan sarana. Palkkatyö on ollut tunnetusti myös sukupuolten välisen tasa-arvon ensisijainen keino. Virginia Woolfin kuuluisa toteamus 'Nainen tarvitsee kirjoittaakseen oman huoneen ja omaa rahaa' on muuntunut muotoon 'Nainen tarvitsee palkkatyöpaikan saadakseen omaa rahaa ja tilaa'.

---

¹ Talouskuri (austerity policy) tarkoittaa finanssipolitiikkaa, joka perustuu menoleikkauksiin ja veronkorotuksiin. Talouskuripolitiikan tavoitteena on pitää julkinen velkaantumisen mahdollisimman vähäisenä vähentämällä julkisia menoja ja lisäämällä julkisia tuloja.

² Ahokas & Holappa, Rahatalous haltuun, Into-kustannus 2014, 15–20.

³ Esim. Ahokas 2010: <http://rahajatalous.wordpress.com/2010/11/15/mita-rahaa-on/>

Palkkatyön keskeisyys vain kasvaa hyvinvointivaltion muita suojamekanismeja löyhennettäessä, kuten tällä hetkellä on nähtävissä. Työystävällinen workfare-politiikka, jonka mukaan vain työstä seuraa hyvinvointia, korostaa työn ja rahan yhteyttä. Sen sosiaalipoliittinen sovellus on ehdotettu vastikkeellinen sosiaaliturva, joka samoin alleviivaa rahan ja työn kytköstä.

Työystävällisyyden talouspoliittinen perustelu on saada työmarkkinoille mahdollisimman paljon työvoiman tarjontaa. Tunnetusti juuri naiset ovat toimineet tällaisena tarjontana, ja EU:n politiikan yksi keskeisistä, julkilausutuista tavoitteista onkin kasvattaa naisten ja erityisesti äitien työmarkkinaosuutta. Mitä faktisia sukupuolivaikutuksia työystävällisellä politiikalla on ollut ja tulee olemaan, sitä ei ilmeisesti tiedä kukaan, mutta valistuneita arvioita voi esittää.⁴

Raha on monimutkainen yhteiskunnallis-taloudellinen suhde, ja siksi eurolla on eritasoisia yhteyksiä sukupuoleen. Yhteiskuntatutkijana jaan yhteydet kolmeen tason: ensinnä rahan kulttuurisiin ja sosiaalisiin merkityksiin, toiseksi rahaan systeeminä ja kolmanneksi raha-toimijuuteen eli siihen, millaista toimintaa raha tekee mahdolliseksi ja millaista se estää.

Merkitykset viittaavat siihen, että raha yleensä tai vaikkapa kymmenen euron seteli todennäköisesti merkitsee naisille ja miehille keskimäärin erilaisia asioita. Esimerkiksi minä saan naisprofessorina keskimäärin noin 200 euroa vähemmän palkkaa kuussa kuin suomalainen miesprofessori keskimäärin.⁵ Se on vuodessa yli kaksi tuhatta euroa. Ihan riippumatta siitä, mistä tuo ero johtuu, se *merkitsee* minulle eri asiaa kuin mieskollegalle, se aiheuttaa erilaisia tuntemuksia ja saattaa vaikuttaa toimintaan. Kulttuurisilla merkityksillä on usein konkreettisia seurauksia. Kun naisten oletetaan olevan vähempään tyytyväisiä, eivät he ehkä *kehtaa* vaatia lisää likkaa. Yleisemmin ottaen, naisten tai tyttöjen ei oleteta olevan kiinnostuneita rahasta tai ainakaan taloudesta. He ovat kiinnostuneita ”pehmeistä” asioista. Raha on kovaa, ja talous on miesten laji ja lajityyppi. Taloutta käsittelevissä tv-ohjelmissa on yleensä enimmäkseen miehiä. Sama koskee talousseminaareja – paitsi jos aiheena on sukupuoli, tasa-arvo, perhe tai jokin muu ”naisten seikka”.

Rahan kulttuuris-sosiaalisiin merkityksiin kuuluu myös se, että ns. naisten töistä voidaan maksaa huonompaa palkkaa kuin ns. miesten töistä. Tyyppiesimerkki on hoiva-ala. Naisten on

---

⁴ Elämän rahallistuminen näkyy melkein minne tahansa menee. Tällä hetkellä seuraamme esimerkiksi yliopistoissa – ilmeisesti sukupuolesta riippumatta - tyrmistyneinä prosesseja, joissa luovuutemme, kekseliäisyytemme, yhteistyökykymme ja yhteistyökyvyttömyytemme rahallistetaan, ja yliopistojen ensisijaiseksi päämääräksi luikautetaan voiton tuottaminen. Sama koskee esimerkiksi terveydenhuollon instituutioita: sairaalasta voidaan kotouttaa potilas, vaikka ei olla varmoja, tuleeko hän kotona toimeen. Kotouttaminen kun on se mittari jolla tuloksellisuutta muun muassa mitataan. (Esimerkki tutkimuksesta Riikka Lämsä 2013: Potilaskertomus. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/I0138/38573/potilask.pdf?sequence=1>)

⁵ http://www.professoriliitto.fi/@Bin/174302/253049_professoriliiton_palkkaselvitys_taitto_260314_verkko.pdf

katsottu osaavan ikään kuin luonnostaan olla hoivaavia, joten siitä voi maksaa vähemmän kuin vaikkapa siltojen rakentamisesta. Naisliike on saanut tehdä kovasti töitä hoiva-ammattien professionalistamiseksi eli sen näyttämiseksi, että hoivakin pitää, myös naisten, opiskella, ja että sen harjoittamisella tulee olla tieteellinen perusta. Palaan hoiva-asioihin kohta.

Systemiset rahan ja talouden sukupuolivaikutukset näkyvät vaikkapa siinä monien⁶ havaitsemassa tendenssissä, että avoimessa taloudessa työpaikat, jotka liikkuvat halvempien kustannusten ja parempien yritystukien maihin, ovat yleisesti niin sanottuja miesten työpaikkoja. Niitä ovat tyypillisesti teolliset työpaikat sekä kasvavasti myös tutkimus, suunnittelu ja tuotekehittäminen. Sitä vastoin niin sanotut naisten työt tuppaavat olemaan sellaisia, että niitä ei voi helposti tehdä kovin kaukana kuluttajasta. Näitä ovat hoiva, siivous tai ruuan valmistaminen. Toisaalta, kuten feministitutkijat⁷ havaitsivat jo kolmekymmentä vuotta sitten, yksi syy tuotannon joutuisalle siirtymiselle pois globaalin Pohjoisen vauraista valtioista oli se, että globaalin Etelän nuorille naisille voitiin maksaa huonoa palkkaa. Nuoret naiset puolestaan tarvitsivat – ja tarvitsevat - huonoakin palkkaa päästäkseen pois tyttöjä tukahduttavista perheistä ja suvuista.

Samaan globaaliin avoimen talouden sukupuolivaikutusten systeemiin voidaan lisätä liikkuva hoivatyövoima: puhutaan hoivasiirtymistä, hoivan ketjuista ja hoivavuodoista, kun viitataan ilmiöön, jossa vähemmän toimeentulevien maiden naiset muuttavat vauraampiin maihin hoitamaan lapsia, sairaita ja vanhuksia. Hoidon vaje on syntynyt osittain väestön ikääntymisestä, mutta myös aiemmin mainitusta Euroopan unionin tavoitteesta luoda markkinat, joilla on mahdollisimman paljon naistyövoiman tarjontaa. Hoivan vaje voi liittyä myös julkisen sektorin heikentämiseen.

Systemisellä tasolla liikutaan edelleen kun analysoidaan talouden feminisoitumista eli naisistumista. Se tarkoittaa yleisimmin edellä mainittua tendenssiä, jossa naisia on paitsi Euroopan unionissa myös globaalisti enemmän työmarkkinoilla kuin ennen. Lisäksi työn ehdot ja puitteet näyttävät ”naisistuvan”: lyhyet, osa-aikaiset ja muut kokoaikaisesta, pysyvästä työsuhteesta poikkeavat työmuodot lisääntyvät myös muilla kuin naisille tyypillisillä aloilla. (Tämä trendi ei näy Suomen virallisissa tilastoissa.) Kolmanneksi talouden naisistumisella on, ehkä hieman harhaanjohtavasti, mutta ajatuksia herättävästi, osoitettu ilmiöön, jossa kaikenlainen ihmissuhteisiin, tunteisiin ja vuorovaikutustaitoihin liittyvä toiminta on astunut ulos yksityisestä ja vapaa-ajalta ja asettunut myös tuotantoon, jopa keskeiseksi tuotannon tekijäksi. Teemme töitä tunteilla, verkostoidumme, olemme sosiaalisia ja ennakoimme tarpeita. Hyvä työntekijä tekee monta asiaa yhtä aikaa ja luo logistiikan aina uudestaan kuin perheenemäntä kuunaan. Uudet tuotteet ja palvelut innovoidaan – ja valmistetaan - tiimeissä

⁶ Esim. Saskia Sassen 1998: Globalization and its discontents

⁷ Annette Fuentes & Barbara Ehrenreich 1983: Women in the global factory

jotka muistuttavat usein perheitä. Valmiit tuotteet ja palvelut on taas hyvä kiinnittää tunteisiin tai tarinoihin, jotta ne myisivät. Merkkilenkkarit voivat maksaa kymmenen kertaa enemmän kuin pirkkalenkkarit, koska ne ovat *coolimmat* ja lupaavat parempaa tulevaisuutta.

Nykyistä kapitalismin mutaatiota onkin kutsuttu tunteelliseksi kapitalismiksi⁸: se tekee tulosta tunteilla ja perheenemännän kyvyillä. Taidot ja kyvyt olla tunteva ja huolehtia sosiaalisesta vuorovaikutuksesta kiinnittyvät kulttuurisesti naisiin. Naiset ovat myös sekä olosuhteiden pakosta että halustaan tehneet enemmän suhde- ja tunnetyötä. Siksi voisi nopeasti päätellen ajatella, että naiset ovat tunteellisen kapitalismin voittajia, heillähän on sen ”tuotannon tekijät” hallussaan.

Asia on tietenkin huomattavasti monimutkaisempi, ja tässä palaan takaisin lähemmäs Euroopan unionia ja talouspolitiikkaa, joka pyrkii vähentämään julkisia menoja ja lisäämään julkisia tuloja. Samalla alan käsitellä rahan ja sukupuolen *toimijuus*-tason yhteyksiä.

Yksi keino julkisen sektorin ”kurinalaistamiselle” on ollut niin sanottu mediko-manageriaalinen ohjaus, jota on sovellettu yleisesti sosiaali- ja terveyshuollossa. Siinä pyritään työtehtävien yhteismitallistamiseen. Työtehtävät kirjataan yhdenmukaisina ja vertailukelpoisina suoritteina, jotta tulosta voitaisiin mitata ja arvioida. Teoriassa tämän pitäisi johtaa sukupuolten tasa-arvon lisääntymiseen, sillä se ikään kuin irrottaa työn tekijänsä ruumiista ja sukupuolesta. Mutta. Kaksi muttaa. Ensinnäkin hoivatyön standardointi ja mittaaminen on väärin päätelty hallintokulttuuri edellä mainitun tunteellisen kapitalismin näkökulmasta. Tunteellisessa kapitalismissa hyvä tulos saavutetaan sillä, että ihmiset ovat kokonaisina paikalla, tekevät monta asiaa yhtä aikaa, verkottuvat keskenään ja välittävät toisistaan. Tunteellisessa kapitalismissa johdonmukainen työnantaja suorastaan tönnii työntekijät tuntemaan ja olemaan kekseliäitä, touhottamaan keskenään ja innostumaan yhdessä. Toisin sanoen hänen tulisi vapauttaa työntekijät eikä sitoa heitä seuranta- ja auditointilomakkeisiin.

Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat tunteelliselle ja avoimelle kapitalismille elintärkeitä ja sen elinvoimaa, aivan kuten ne ovat ihmisillekin elinvoiman ja elävyyden lähde. Uudessa taloudessa ei käydä töissä tekemässä standardoituja tuotteita tarkasti määriteltyn aikaan. Uudessa taloudessa ei heitetä aivoja ja tunteita narikkaan. Uudessa taloudessa hyvä työntekijä ei ole se, joka kykenee keskittymään yhteen asiaan kerrallaan. Luetellut seikat ovat vanhan, teollisen kapitalismin tuotannon tekijöitä. Jälkeen päin ajatellen juuri ne olisivat tehneet mahdolliseksi sukupuolijärjestelmän purkamisen, sillä teollisessa kapitalismissa on periaatteessa ihan sama, seisooko liukuhihnan vieressä tai työnjohtajan ikkunan takana nainen vai mies. Kuten Yvonne Hirdman⁹ on kiteyttänyt, teollisen yhteiskunnan sukupuolijärjestelmä, siis patriarkaaliset

⁸ Esim. http://p2pfoundation.net/Affective_Capitalism

⁹ 1990 Genussystemet

yhteiskunnan ja erityisesti ammattiyhdistysliikkeen rakenteet aiheuttivat sen, että miehet kävivät duunissa ja naiset hoitivat perheen. Kun naiset sitten lähtivät työmarkkinoille, he joutuivat tyytymään palkkakompromissiin ja kahteen työvuoroon, toiseen töissä ja toiseen kotona.

Mutta uudessa, jälkiteollisessa ja avoimessa taloudessa ihmisten sukupuolittuneisiin ja sukupuolitettuihin ruumiisiin sitoutuneet kyvyt ajatella yhdessä, tuntea yhdessä, olla luovia ja elinvoimaisia yhdessä, kutsutaan mieluusti töihin mukaan. Usein ne on suorastaan pakko ottaa töihin mukaan, työpaikkakuulutuksissa haetaan ”sosiaalista tyyppiä” ja jossain huomasin että haettiin huumorintajuista tyyppiä. Avoimessa taloudessa sukupuoli on mukana koko ajan ja sen lisäksi sen käyttämistä ja esittämistä vaaditaan lakkaamatta. Vaatimus näyttää kohdistuvan sekä naisiin että miehiin, mutta erilaisin tavoin.

Palataan vielä hetkeksi mediko-manageriaaliseen hoivan kurinalaistamispyrkimykseen, jota perustellaan julkisen talouden säästöillä, kustannus-hyöty-tehokkuudella sekä myös hoivatapahtumien läpinäkyvyydellä. Monet toivoivat työtehtävien mitattavuuden lisäämisen ja arvioinnin myös lisäävän sukupuolten tasa-arvoa. Toimijuuden tasolla näyttää kuitenkin käyneen aivan toisin. Helena Hirvosen väitöskirjan¹⁰ mukaan hoivahenkilöstöllä, erityisesti naisilla näyttää olevan toiminnassa jonkinlainen hybridi hoivarationaalisuus. Hirvonen kertoo¹¹ ylihoitajasta, joka pitää työhuoneensa ovea auki hallinnollisia töitä tehdessään, jotta pystyisi olemaan potilaille myös ruumiillisesti ja tilanteisesti läsnä, kuten ”vanha” hoivan etiikka olettaa ja opettaa. (”Vanha” hoivan etiikka on juuri sitä, mitä kehittäen ja ammatillistaen, muun muassa, suomalaiset naiset hankkivat itselleen työtä, yhteiskunnallista valtaa ja omaa rahaa – siis tasa-arvoa, vaikka kompromisseja tehden.) Potilaat saivat tulla ylihoitajan huoneeseen, istua tuolilla ja jutella hänelle. Hän kertoi, että pystyy hyvin tekemään paperitöitä ja kuuntelemaan potilaiden usein toisteisia tarinoita yhtä aikaa. Toisin sanoen hän pyrkii toteuttamaan *sekä* hoivan etiikkaa *että* mediko-manageriaalista, rahallistetun hoivan hyödyn logiikkaa.

Kysymys kuuluu tietenkin, kuinka kauan naiset jaksavat toimia kahden logiikan mukaan yhtä aikaa. Jaa milloin tällainen säästäminen alkaa käydä liian kalliiksi, monessa mielessä.

”Pieniä ryppyjä sukupuolikysymys on ikääntyessään saanut, mutta se myös uusiutuu monin tavoin koko ajan.” Näin arvioi arvostettu feministiteoreetikko Donna Haraway, kun häneltä kysyttiin, olemmeko mahdollisesti siirtymässä post-gender-aikaan, jolloin sukupuolella ei enää

¹⁰ Helena Hirvonen 2014: ”Habitus and care. Investigating welfare service workers’ agency”.

¹¹ Hirvonen 2013: From Embodied to Disembodied Professionalism? Discussing the Implications of Medico-Managerial Management in Welfare Service Work. Social Policy and Administration. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 497.

ole väliä. Sama näyttää koskevan kysymystä talouden tasa-arvovaikutuksista. Avoin talous, globaalit markkinat, avoimet Euroopan unionin sisämarkkinat, vapaa liikkuvuus niin pääomien, palvelujen kuin työvoimankin osalta sekä tunteellinen talous arvostavat luovuutta, kekseliäisyyttä, uusia teknologisia ja logistisia ratkaisuja ja omaperäisiä tyylejä katsomatta sukupuoleen mutta sukupuoliesityksiä vaatien. Ja vaikka puhumme sukupuolivaikutuksista, ne hyvin harvoin ovat yksinkertaisia tai edes yhdensuuntaisia. Avoimessa taloudessa sukupuolikin kyllä avautuu, mutta lukittuu sitkeästi uudestaan. Lukot vaihtuvat, avaimet katoilevat. Ihmiset voivat vaatia uusia avaimia tai vaihtaa lukkoja itse. Lukkoja voidaan särkeä. Ne voivat jumittua.

Tässä seminaarissa voidaan sekä tunnistaa lukkoja että löytää – tai takoa – avaimia.